

סיכום

שבורים (ספר החינוך וערוך השולחן; וברמב"ם לא משמע כן).

כלי שיש בו צורך גדול ואין לו תחליף – מותר לתקנו (תוס' ורא"ש). יש אומרים, שכלי שגם בשעת קלקולו ראוי לעשות 'מעין מלאכתו' הראשונה – מותר לתקנו (מפרשי הספרא, ובתוס' בשבועות משמע שחולק בדבר).

כלי המקדש שהתקלקלו, כגון שניקבו – אין לתקנם, מפני שהדבר נראה כעניות. עם זאת, ניתן להתיך אותם ולעשות מהם כלים חדשים (רש"י ורמב"ם). כמו כן, כלי שלאחר תיקונם ייראה שלם לגמרי, ולא יהיה שיפוצו ניכר – מותר לתקנו (רש"י). אם אין אפשרות לעשות כן – יש לגנוז את הכלים מיד, ואין להשאירם במקדש כשהם

מערכה ריו. כיבוס בגדי כהונה (פח,א-ב)

מחלוקת התנאים

כנגד 'יש אומרים'. הכסף משנה כותב שהרמב"ם פסק כ"ש אומרים' מפני הטעם שאין עניות במקום עשירות. בזבח תודה (ד"ה דאין) תמה על טעם זה לפסק הרמב"ם, שהרי גם תנא קמא סובר "אין עניות", אלא שלא החמיר בזה כל כך; וכתב הסבר אחר, שאולי הרמב"ם סובר שהנימוק "אין עניות" הנאמר בגמ' אינו מן הברייתא, אלא תוספת הסבר של הגמ' לדעת 'יש אומרים', ואם כן משמע שהגמ' נוקטת כדעה זו⁵.

יש מקום להבנה אחרת ברמב"ם, שפסק כתנא קמא, ולכן כתב "שנעשה צואי", כלומר, התלכלך במידה כזו שיש צורך בחומרי ניקוי כדי לנקותו. ומה שכתב: "אין מלבנין אותו ולא מכבסין אותו" הרי זה כדברי אביי, שאם התלכלך מאד – אין ללבנו בנתר ואהל ואף לא לכבסו במים⁶.

גם בתוס' בסוטה (טו, ב ד"ה נתאכמו) משמע שפסקו כתנא קמא וכפירוש אביי. הגמ' שם דנה בכלי חרס שהשחיר ובכך נפסל לשמש למי סוטה ולאחר מכן הוחזר לכבשן האש, האם "פנים חדשות באו לכאן" וחזר לכשרותו. תוס' מקשים על כך מדברי אביי כאן, המתיר לכבס בגד שהתלכלך, והרי בשעת לכלוכו היה פסול (והלובש בגדים "מטושטשין" עבודתו פסולה, כדלעיל יח, ב), ומכאן שכלי פסול יכול לחזור לכשרותו! ומכך שהקשו מדברי אביי – משמע שנקטו כשיטתו. אם כי, יתכן שתוס' מוכיחים מאביי לא מפני שהלכה כמותו אלא מפני שגם 'יש אומרים' חלקו על היתר הכיבוס רק מצד "אין עניות", ולא מחמת גדר 'דיחוי'.

פסק ההלכה

בברייתא בגמרא נאמר: "בגדי כהונה... נתגעלו – אין מכבסין אותן לא בנתר ולא באהל [חומרי ניקוי, ראה להלן מערכה רנ], ויש אומרים¹: אין מכבסין אותן כל עיקר, שאין עניות במקום עשירות"². מפשטות הלשון נראה שתנא קמא אוסר לכבס רק בחומרי ניקוי ומתיר לכבס במים, אך הגמ' תמחה על כך, מדוע הותר הכיבוס במים? רש"י מסביר את התמיהה, שמכיוון שהכיבוס במים אינו מועיל ככיבוס בחומרי הניקוי, לא מובן מדוע דווקא כיבוס גרוע יהיה מותר! לפיכך ביאר אביי את דברי תנא קמא, שאם הלכלוך מועט, ודיו בכיבוס במים – הרי זה מותר לכבסו, ואפילו בחומרי ניקוי מיוחדים; ואם הלכלוך מרובה, ויש צורך בחומרי הניקוי על מנת להסירו – אסור לכבסו כלל (זוהי משמעות הביטוי "נתגעלו", לכלוך מרובה עד כדי מיאוס)³.

הרמב"ם (הל' כלי המקדש ח, ה) פוסק: "כל בגד מבגדי כהונה שנעשה צואי – אין מלבנין אותו ולא מכבסין אותו, אלא מניחו לפתילות ולובש חדשים". הכסף משנה מפרש שלדעתו אין לכבס בגדי כהונה כלל, כדעת 'יש אומרים'. כך נראה גם בפירושו למשנתנו (ט, ז), שם כתב: "בגדי הכהנים, אם נתלכלכו – אין מכבסין אותן", ולא חילק בין לכלוך כזה לאחר⁴.

פסק זה צריך ביאור, שכן בדרך כלל הלכה כתנא קמא

1. בפסקי הרי"ד: "רבי נתן אומר". ואפשר שאין זו גרסה אחרת, אלא החליף "יש אומרים" ב"רבי נתן", על פי הגמ' בהוריות (יג, ב), שמאמרו של ר' נתן נמסרו בלשון "יש אומרים".

2. בפירוש הספרא המיוחס לר"ש (צו פרק ו, ח) כותב שדין "אין עניות" וכו' הוא מדרבנן בלבד. אולם התוס' ביומא (יב, ב ד"ה ילבש) כותבים, לגבי בגדי כהונה שחוקים, שאלמלא הלימוד מפסוק להכשירם ראוי היה שייפסלו מחמת הסברה "אין עניות במקום עשירות", ונראה שלדעתם זוהי סברה דאורייתא.

3. במשך חכמה (במדבר יט, ח) דקדק מלשון התורה לגבי הכהן השורף את הפרה: "והשורף אותה יכבס בגדיו במים" כחילוקו של תנא קמא, שכן בכל מקום בתורה שהוזכר כיבוס בגדים לא נאמר "במים" על הכיבוס, אלא "וכבסו בגדיו ורחץ בשרו במים" וכדומה. יש להשיב על דיוקו, שמצאנו כזאת לגבי טומאת הבגד עצמו: "וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכובסו במים" (ויקרא טו, ז), ואולי שם בא הכתוב להוציא מהבנה שזוהי חובת ניקוי ולא טהרה, ואם כן יש מקום לפרש כך גם

4. גמ' בסוטה (טו, ב ד"ה נתאכמו) משמע שפסקו כתנא קמא וכפירוש אביי. הגמ' שם דנה בכלי חרס שהשחיר ובכך נפסל לשמש למי סוטה ולאחר מכן הוחזר לכבשן האש, האם "פנים חדשות באו לכאן" וחזר לכשרותו. תוס' מקשים על כך מדברי אביי כאן, המתיר לכבס בגד שהתלכלך, והרי בשעת לכלוכו היה פסול (והלובש בגדים "מטושטשין" עבודתו פסולה, כדלעיל יח, ב), ומכאן שכלי פסול יכול לחזור לכשרותו! ומכך שהקשו מדברי אביי – משמע שנקטו כשיטתו. אם כי, יתכן שתוס' מוכיחים מאביי לא מפני שהלכה כמותו אלא מפני שגם 'יש אומרים' חלקו על היתר הכיבוס רק מצד "אין עניות", ולא מחמת גדר 'דיחוי'.

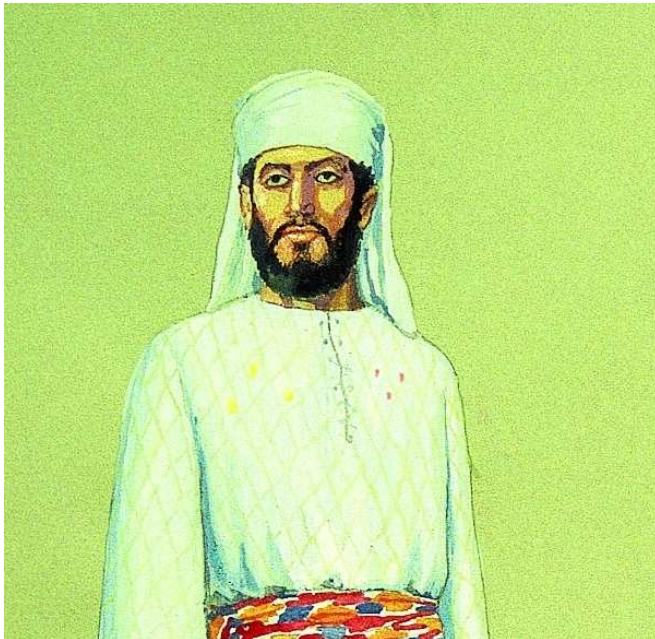
5. אולי יתכן להסביר את פסק הרמב"ם באופן אחר: הרמב"ם הבין מסדר הגמ', בה מופיעים דברי אביי לפני דעת 'יש אומרים', שכל דברי 'יש אומרים' אינם מן הברייתא, אלא כמו 'איכא דאמרי' בגמרא, וזהו פירוש אחר לברייתא, ש"לא בנתר ולא באהל" נאמר כדוגמא בעלמא, והכוונה שאין לכבס כל עיקר. על פי דרך זו, מובן היטב מדוע פסק כ'איכא דאמרי', כדרכו לפסוק כלישנא בתרא.

6. בזבח תודה העלה אפשרות לפרש כן, אבל דחה, שראוי היה לרמב"ם לכתוב בפירוש שאם הוגעו למים מותר לכבסם אף בנתר ואהל. מכל מקום, בליקוטי הלכות ובתורת הקדשים נראה שלא ברור לו כיצד להכריע להלכה.

פתילות למקדש". הלשון "שבלו" משמעה שהיו בשימוש זמן רב. גם עצם העניין שהבגדים מיועדים לפתילות (גם אם לא דווקא למנורה, אלא לכל צרכי התאורה במקדש) אינו מובן אם מדובר על בגדים רבים מדי יום, והרי מכל בגד ניתן לעשות מאות ואלפי פתילות. על כרחנו עלינו לפרש שהסוגיה כאן עוסקת בכללן שאינו תדיר.

ב. בירושלמי ביומא (פ"ג ה"ו) נאמר: "בד – שיהו כפולים... דתני 'ולבני אהרן תעשה כתנות' רבן אמרי: שתי כתנות לכל אחד ואחד. רבי יוסי אומר: אפילו כתנות אחת לכל אחד ואחד". נראה שלדעת חכמים ציורה התורה להכין לכל כהן בגד חלופי כדי שיוכל לנקות את האחד בעודו משתמש בשני, ומכאן שכיבוס שגרתי עקב זיעה מותר. ואם לא כן – מה התועלת בהכנת שתי כתנות, אם כעבור זמן קצר יהיה צורך בכתנות נוספות? ולדעת ר' יוסי אפשר שיכבס את בגדו בתום משמרתו; או שלדעתו התורה לא קבעה דין להכין בגד חלופי, גם אם מבחינה מעשית יש צורך בכך.

ג. מצינו שבימי המילואים היו משמן המשחה ומדם הקרבנות על בגדי הכהנים (ויקרא ח, ל). על פי הכלל שלא אסרו חכמים דבר שהתורה התירה אותו במפורש (ט"ז יו"ד סי' קיז סק"א), יש ללמוד מכאן שטיפת דם ושמן איננה מונעת את המשך השימוש בבגד.⁹

ההזאות במילואים. משה רבנו היה על אהרן ובניו ועל בגדיהם משמן המשחה ומדמו של איל המילואים (ויקרא ח, ל). מכאן נראה שטיפות קטנות של כלוך אינן מונעות את כיבוס הבגד.

לא היתה נעשית בה.

אמנם מצינו בדברי חז"ל שהיו שהשאלו חלוקיהם לאחרים אף בלא כיבוס בין זה לזה (עיין ביצה לז, ב; "שנים ששאלו חלוק אחד בשותפות" וכו'), אבל מסתבר שאף זה בגדר "אין עניות במקום עשירות".

9. ה"ר ענגל (בספר בן פורת סי' ב) דן בנקודה זו (ולא נחת לסברת הליקוטי הלכות), וחידש שהזאה של מצוה שאני, וכן מצינו במיחוס לר"ש על הספרא, ראה להלן הערה 12.

הפקעת פתילות מבגדי הכהונה. בברייתא נאמר שבגדי כהונה שבלו נוצלו לעשיית פתילות למנורה ולתאורה במקדש. משתמע ממנה שבדרך כלל הבגדים היו בשימוש חוזר זמן רב, עד לבלייתם, ומסתבר שגם נתכבסו מעת לעת.

באיזה לכלוך מדובר?

בליקוטי הלכות (זבח תודה ד"ה ת"ר בגדי כהונה) חידש, שהדיון בסוגיה אינו אלא בבגד שהתלכלך במידה כזו שאדם מתבייש לעמוד כך בפני אנשים חשובים, אבל כתם מטיפת דם או שמן אינו בכלל זה, "דאם לא כן – יהיה צריך לדעת 'יש אומרים' להפסיד בכל יום הרבה מבגדי כהונה ולעשות מהן פתילות, וכמעט אי אפשר לכהן ליזהר בזה בעזרה"⁷. בהקשר זה יש לציין, שלצד הכלל "אין עניות במקום עשירות" יש כלל ש"התורה חסה על ממונן של ישראל", והכל תלוי לפי חשיבות העניין לעומת גודל ההפסד (עיין תפארת ישראל תמיד פ"ה אות כז), והדעת נוטה שה'עניות' בכיבוס איננה כה חמורה ומצדיקה הפסד ממונן רב. עוד כתב בליקוטי הלכות, שלכלוך שדבק בבגד וניתן להעבירו בשפשוף ללא כיבוס – פשוט שהדבר מותר לכל הדעות. נראה מדבריו, שבגד שאין עליו לכלוך מסוים, אלא שבמשך הזמן ספג זיעה עד שאדם אינו חש בנוח לעבוד בו, ואין הדבר ניכר מבחוץ – אף זה מותר לכבסו לכל הדעות. הדבר הכרחי, לאור העובדה שבדרך כלל בגדי הכהונה לא היו אישיים, אלא הועברו מכהן אחד לחברו.⁸

ניתן להביא סיוע לדברי בעל ליקוטי הלכות מכמה מקומות: א. בגמ' בשבת (כ"א, א) נאמר: "דתני רבה בר מתנה: בגדי כהונה שבלו מפקיעין אותן, ומדן היו עושין

7. ודייק כך מלשון הרמב"ם הנ"ל "שנעשו צואי", אך הדבר תלוי האם הרמב"ם פסק כתנא קמא או כ"ש אומרים, ראה לעיל. עוד כתב, שיתכן שכתם קטן שכזה אף אינו בגדר בגד מלוכלך הפוסל את העבודה (עיין לעיל מערכה כח).

8. עיין הל' כלי המקדש ח, ט. ח. בגמ' ביומא לה, ב נאמר: "כהן שעשתה לו אמו כתנות – לובשה ועובד בה עבודת יחיד, ובלבד שימסרנה לציבור". נראה שהמסירה לציבור פירושה שיקדיש את הכתנות, אבל עדיין תישאר לשימושו האישי (ולכן החשש שלא ימסרנה יפה יפה, עיין שם). מכל מקום, עבודת ציבור

ה"עניות" - הכיבוס, או לבישת בגד מכובס?

לישנים מכובסים, ובפרט בבגדי פשתן, כבגדי הכהונה (שבת קיג,א; מו"ק כג,א), כלומר שהכיבוס לא החזיר אותם ליופיים המקורי. כמו כן כתב הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' קצב), שבגדי פשתן הנוגעים בבשר אין הזיעה והטינוף יוצאים מהם היטב בכיבוסם.

כדעה זו נקט בעין יצחק (או"ח סי' ז), וצייד שבגדים שכובסו חמורים אף מבגדים שנשחקו, והעובד בהם – עבודתו פסולה¹³.

המסקנה הנובעת מכך, שבימינו דין זה עשוי להשתנות, שכן בשיטות הכיבוס הנהוגות כיום בגדים שכובסו נראים כחדשים, וכך דרך העשירים ללבוש בגדים שכובסו¹⁴.

סיכום

בגדי כהונה שנתלכלכו – אין מכבסים אותם, מפני שזוהי דרך עניות. נחלקו תנאים האם מותר לכבס לכלוך שאינו זקוק לחומרי ניקוי אלא דיו במים. הכרעת ההלכה אינה ברורה: ברמב"ם נראה שפסק לחומרא, ובתוס' בסוטה נראה שנקטו כדעה המקילה.

כתם קטן, שאין אדם בוש לעמוד כך בפני אחרים, מותר לכל הדעות לכבסו (ליקוטי הלכות), ונראה שהוא הדין לכיבוס מחמת זיעה גרידא, וכמה ראיות לדבר.

נחלקו אחרונים האם העובד בבגד שכובס עבודתו כשרה (ליקוטי הלכות) או פסולה (עין יצחק).

מן הסוגיה ומרש"י נראה שה'עניות' המדוברת איננה בעצם פעולת הכיבוס, אלא בלבישת בגד שכובס, וזאת מפני שהכיבוס אינו מחזיר אותו ליופיו המקורי. לפי זה, יתכן שבימינו, כשהתחדשו אמצעי כיבוס יעילים יותר, מותר יהיה לכבס את בגדי הכהונה בכל מצב.

יש לעיין בדין זה, שאסור לכבס בגדי כהונה משום "אין עניות במקום עשירות": האם פירושו שעצם פעולת הכיבוס היא בגדר "עניות", שכן הדבר מראה על רצון לחסוך ולצמצם בקניית בגדים חדשים, וראוי למקדש לנהוג בשפע ורחבות; או שמא ה"עניות" היא לבישת הבגד המכובס, מפני שבגד שכובס אינו נראה עוד כבגד חדש?¹⁰ לשאלה זו כמה השלכות אפשריות: א. בדיעבד אם הבגד כובס שלא כדין – האם מותר ללבושו? (לצד הראשון – נראה שמוותר, אלא אם נחדש שאסרו חכמים ללבוש בתורת קנס)¹¹. ב. בגדים שלאחר הכיבוס נראים ממש כחדשים – האם מותר לכבסם? (לצד השני – מותר). ג. האם מותר לכבס את הבגד שלא על מנת ללבושו? (לצד השני – מותר, ושמא אף לצד הראשון, כי ה'עניות' היא הכיבוס כדי ללבוש).

נראה שהצד השני בספק זה הוא הנכון: א. מצד הסברה, קשה להבין מה 'עניות' יש בכיבוס, בפרט כשפעולה זו אינה צריכה להעשות בעזרה (ומאידך, מצינו שהתורה צייתה בתנאים מסוימים לכבס דווקא בעזרה, כשניתז מדם החטאת על בגד). ב. לדעת תנא קמא בגד שלכלוכו מועט ניתן לכבסו אף בנתר ואהל, והרי לכאורה מצד מראית העין של פעולת הכיבוס הרי זה ככיבוס גמור. ג. רש"י (ד"ה אף במים) כותב שאין שום רבותא באיסור לכבס גם במים, ונראה מדבריו שלא אכפת לנו כלל מצורת הכיבוס, אלא רק מתוצאותיו. וכך נראה גם מדברי רש"י (ד"ה נפגמו) על תיקון כלי שרת שנשברו, שהאיסור רק כשלאחר התיקון יהיה ניכר הדבר שהכלי נשבר ותוקן (עין במערכה הקודמת)¹².

על פי זה עלינו לומר, שטעם האיסור לכבס את בגדי הכהונה הוא שבגד מכובס אינו חוזר לגמרי ליופיו הראשון. כך מצאנו בכמה מקומות, שהבדילו חז"ל בין בגדים חדשים

10. עמד בחקירה זו ובחלק מהשלכותיה הרב פלונצ'ק, 'שלמי יוסף' לזבחים, עמ' תפד-תפ.

11. בזבח תודה כתב: "ויש אומרים אין מכבסין... היינו לכתחילה אין כדאי משום דאין עניות וכו', אבל בדיעבד בודאי מהני לכולי עלמא אפילו היו מלולכין מאד מתחילה שהיו צריכין לנתר ואהל", ופשוט דבריו שבדיעבד לאחר שכובסו הכל מודים שמוותר כעת לעבוד בהם לכתחילה. אבל ב'תורת הקדשים' (אות ל) כתב: "בדיעבד אפילו אם היה יעול רב והסיר על ידי נתר ואהל ועבד בהן – כשר".

12. יש ללמוד לענייננו מהפירוש לספרא המיוחס לר"ש (צו פרק ו,ח). הוא דן על מעילו של כהן גדול שניתז עליו דם חטאת, שמצוה לכבסו (כמבואר בגמ' להלן צה,א), האם ניתן יהיה להשתמש בו לאחר מכן. תחילה הניח שאין להשתמש עוד במעיל, מכאן ההלכה בגמ' כאן, אבל לבסוף קבע: "התם מדרבנן, כדאמרין טעמא שאין עניות במקום עשירות, אבל בגדי כהונה שהותז עליהם (מי) [דמי] חטאת מצוה לכבסו, ודאי הם כשרים ואפילו מדרבנן לא נפסול אותם". ההוה-אמינא לפסול גם לאחר הכיבוס מובנת יותר על פי התפיסה שה'עניות' היא לבישת הבגד המכובס. לעומת זאת החילוק במסקנתו בין כיבוס של מצוה לשל רשות מובן יותר לפי התפיסה ההפוכה, לפיה ה'עניות' היא עצם הכיבוס, ולכן בכיבוס של מצוה אין מקום לאסור (וכך נקט בדעתו בשלמי יוסף שם). נראה שדעתו שה'עניות' היא לבישת הבגד שכובס, ובכל זאת בכיבוס מחמת מצוה דאורייתא מותר לשוב וללבוש, כדי שלא

ימנעו מלכבסו כדין, ויאמרו שדיו בכיבוס במים. עוד יש ללמוד מדבריו, שאיסור הכיבוס נאמר גם בבגדים יקרים כדוגמת מעיל התכלת. לעצם מסקנתו, שמוותר להשתמש במעיל לאחר הכיבוס, כך יוצא גם מתוס' (צה,א ד"ה והא), הכותבים שאי אפשר לכבס את המעיל ב'צפון', שמא יעביר את צבעו; ובשו"ת עין יצחק (או"ח סי' ז) דחה ראייה זו, שכן יש לומר שהאיסור להעביר את הצבע הוא משום "לא תעשון כו".

13. ולא כזבח תודה הנ"ל הערה 11. בנקודה זו דבריו מוקשים, שכן מסברה הדבר תמוה לחמיר במכובס יותר מן השחוק. בעין יצחק הביא ראייה מדברי הגמ' (צה,א): "מעיל שנטמא מכניסו בפחות מג' על ג' ומכבסו, משום שנאמר 'לא יקרע'". מדוע נקטה הגמ' טעם זה, ולא את השיקול הפשוט יותר שבגד קרוע פסול לעבודה? משום שבלאו הכי הכיבוס פוסלו. ויש להשיב, שאמנם בגד קרוע פסול לעבודה, אבל ניתן לתקנו, וגם אם לא – היה מקום לומר שיקרעו את הבגד כדי לטהרו אע"פ שיפסלוהו, כדי לקיים את מצות הכיבוס בלי להכניס בגד טמא לעזרה, אבל מאחר שהתורה אוסרת במפורש את הקריעה – אין מנוס מלהכניסו בטומאה.

14. כיוצא בזה כתב בשו"ת דברי יציב (י"ד סי' רלז) בהקשר אחר, לעניין היתר הגיהוץ באבלות, שהדבר תלוי בטיב הגיהוץ המשתנה מדור לדור, ובימינו בגדים ישנים שכובסו נראים ממש כחדשים.